

האם ניתן לסמוך על רופא לענין איסורי תורה?*

בהלכה, אנו נזקקים במקרים לא מעטים להסתמך על חוות דעתם של מומחים מתחומים שונים בכדי לקבוע את ההלכה במקרים מסויימים. רופאים הם דוגמא מובהקת לכך. בכדי לקבוע האם אדם מסויימ יכול לצום ביום הכיפורים או לא, אנו זקוקים לשמוע את עמדת הרופא. בכדי לקבוע את מצבה של אישה במקרים מסויימים בהלכות נידה, יש צורך לסמוך על בדיקת והערכת רופא. כך גם במקרים נוספים. כבר בתקופת הראשונים אנו מוצאים דיון ער בשאלה האם, מתי ועד כמה ניתן לסמוך על עדותם של הרופאים בכדי לקבוע את ההלכה על פיהם. בתוך הדיון עולים שיקולים מרתקים לכאן ולכאן. להלן נסקור בסייעתא דשמיא היבטים נבחרים מתוך הדיון הנרחב בנושא.

בגמרא, אנו מוצאים שתי סוגיות מרכזיות שעניינן הסתמכות על דברי הרופאים. ההלכה המוכרת יותר נוגעת להלכות יום הכיפורים. אך אנו נפתח בסוגיא מעט פחות מוכרת, אך מרכזית בדיון בפוסקים. כך מצינו בגמרא במסכת נידה (כב, ב):

"אמר רבי אלעזר בר' צדוק, שני מעשים העלה אבא מטבעין ליבנה: מעשה באשה שהיתה מפלת כמין קליפות אדומות (=מן הרחם), ובאו ושאלו את אבא, ואבא שאל לחכמים, וחכמים שאלו לרופאים (=מהן הקליפות הללו?), ואמרו להם: אשה זו מכה יש לה בתוך מעיה שממנה מפלת כמין קליפות (=כלומר, קליפות אלו הן גלדים של פצע ברחם, ולא דם נדות קרוש), תטיל למים, אם נמוחו – טמאה (=הדבר נבחן באמצעות הטלת הקליפות למים. אם זהו דם נדות, הוא אמור להתמוסס במים. אם לא תהיה התמוססות, אלו בודאי קליפות בלבד והיא איננה טמאה). ושוב מעשה באשה שהיתה מפלת כמין שערות אדומות, ובאה ושאלה את אבא, ואבא שאל לחכמים, וחכמים לרופאים, ואמרו להם: שומא יש לה בתוך מעיה, שממנה מפלת כמין שערות אדומות (=כלומר, שיש לה שומה שהדרך שצומחות בה שערות והן אלו שנפלו כעת), תטיל למים, אם נמוחו – טמאה".

בפשטות, מתוך גמרא זו עולה כי חכמים נזקקו לשאול את הרופאים משום שנתקלו בתופעה שלא היה להם הסבר אליה (ודוק, שראשית שאלו לחכמים, ורק אחר כך החכמים שאלו לרופאים; הוי אומר שבודאי יש דברים שיש לחכמים מסורת עליהם ולגביהם לא היו נזקקים לפנות לעצת הרופאים). ועל כל פנים, נראה שחכמים אכן סמכו על דברי הרופאים והכריעו את ההלכה על פי חוות דעתם. וכך אכן כותב הרשב"א בתשובה (החדשות סימן פט) בפשיטות, כשנשאל לגבי אישה הרואה מחמת תשמיש (-על כך, להלן), שדינה הוא שאסורה לבעלה, האם ניתן לסמוך על הרופאים שאומרים שירפאו אותה, ואומרים שכבר נתרפאו אחרות על ידיהם. הרשב"א עונה בקצרה:

"אם יש ביניכם רופא מומחה, נראה דאפשר, שכבר ראינו רבותינו שסמכו עליהם במפלת כמין שערות וכמו שאמרו בפרק המפלת".

אך למעשה, ישנו ויכוח רחב בביאור גמרא זו. כפי שראינו בגמרא, לא היה מדובר על חוות דעת תיאורטית, אלא היה שלב של בחינת ההערכה על ידי הטלת הקליפות או השערות למים. בגמרא לא מבואר בפירוש מי העניק את העצה לבצע ניסוי זה. בעוד שייתכן כי בחינה זו הייתה חלק מעצת הרופאים, ואנו זקוקים להאמין לרופאים בדבר יעילות הבדיקה (כך שאכן יהיה ניתן להסיק מן הסוגיא שניתן לסמוך על הרופאים לגמרי), ניתן לטעון שתי טענות שמסקנתן תהיה שונה: ראשית ייתכן, כי בדרך כלל אין להאמין לרופאים, אך שונה הדבר במקרה זה שבו הדברים עמדו למבחן שאת תוצאותיו ראו החכמים בעיניהם, ורק משום כך סמכו על דבריהם. שנית ייתכן, בחומרה גדולה יותר, שחכמים הם אלו שיזמו את הבדיקה, למרות שהרופאים סיפקו חוות דעת מוחלטת באשר למהות הקליפות והשערות, וחז"ל לא האמינו להם כלל אלא דרשו לבצע בדיקה שתאמת את האבחנה.

הבית יוסף כתב (יורה דעה סימן קצא), מביא תשובה מאת הר"ן, העוסקת בדינה של אישה שמוצאת חצץ אדם בין מי רגליה, האם וכיצד יש לתלות לטהרתה שאין זה דם נדות. בתוך תשובתו מזכיר הר"ן שמפורסם לרופאים שהוא נולד בכליות והוא רגיל לצאת עם מי רגליה ולא עם דם הנדות. לאחר שהבית יוסף מצטט באריכות את תשובת הר"ן הוא מביא את דברי הגמרא בנדה, ומציין:

"וטעמן של רופאים בזה, מפני שאין דרך האשה להפיל כמין קליפות אדומות או כמין שערות אדומות, לפיכך אמרו שאין ספק שממכה או שומא שבמעיה הן באין, ואף על פי שאינה מרגשת במכה או בשומא שבתוך מעיה אין חוששין לה. בהא נמי כיון שידוע לרופאים שאין דרך חצץ אדום להולד בחדר אלא בכליות תולין בהם ואין חוששין לה".

כלומר, הוא לומד בפשיטות מדברי הגמרא לסמוך על דברי הרופאים, וכותב שמשום כך גם ללא טעמיו של הר"ן יש להתיר את האשה. הבית יוסף מתעלם משלב הבדיקה שמתואר בגמרא, והרי בנידון הר"ן לא הייתה בדיקה דומה. בהכרח, שלדעת הבית יוסף אין ללמוד לפקפק על ההסתמכות על הרופאים מחלק זה. מדוע? האחרונים העלו שתי אפשרויות:

1. ייתכן שבמקרה של הגמרא בנדה הרופאים עצמם לא היו משוכנעים לחלוטין שמקור הקליפות בפצע, אלא רק העריכו שמאחר שאין דרך אישה להפיל קליפות אדומות מסתבר שמדובר בגלדים של פצע. משום כך ראו חכמים לנכון לבחון את דבריהם בבדיקה על ידי שרייה. אבל היכן שהרופאים מספקים זיהוי מוחלט לדעתם, ניתן

לסמוך על דבריהם. כך כתב הסדרי טהרה (סימן קפח, ה) בביאור דברי הבית יוסף (וכתב שכך כתב בעל ה"שב יעקב").

2. ייתכן שהרופאים עצמם היו מסופקים בדבר, ומשום כך הם עצמם הציעו את הבדיקה, ולא שחכמים יזמו בדיקה, ואכן היכן שהרופאים מוחלטים בדעתם אין צורך בבדיקה. כך הביא בספר פתחי נידה בשם כמה מהאחרונים.

הדרכי משה כתב שאין לסמוך על הרופאים ולכן אמרו חכמים שיש לבדוק במים אף שהרופאים אמרו שזה ממכה.

אך אלו אינן הנחות פשוטות. בשו"ת הרא"ש (כלל ב סימן יח) אנו מוצאים שאלה שהפנה הרא"ש אל הרשב"א:

"עוד יאר רבינו עיני לבאר ההיא דפרק המפלת (נדה דף כ"ב ב') ... וקשיא לי, כיון שבא מחמת מכה אמאי טמאה, הא אמרינן בפרק כל היד (שם דף ט"ז) הרואה דם מחמת מכה אפילו בתוך ימי נדתה טהורה... אלמא אף על גב דהדם בא מהמקור טהורה הואיל ובא מחמת מכה".

כלומר, הרא"ש מביא את ההלכה שדם שיצא מחמת מכה, אפילו אם יצא מן המקור (=המקום ממנו יוצא דם הנדות), אינו מטמא. לכן מתפלא הרא"ש מדוע אם היה נימוח הדם הייתה טמאה, הרי הרופאים אמרו שיש לה מכה ברחם, ומה אכפת לנו אם זהו דם, הרי דם שיצא מחמת מכה אינו מטמא.

משאלתו של הרא"ש אנו לומדים, כי הוא הבין שבכל מקרה גם אילו היה זה דם, זהו דם מכה ולא דם נדות. אם כן, עולה שלדעתו יש כעיקרון לסמוך על הרופאים אף ללא בדיקה (שהרי להבנתו שתי התוצאות של הבדיקה אינן שוללות או מכריחות את השאלה אם יש פצע או לא). משמע מן הדברים, שחכמים לא ביצעו את הבדיקה בכדי לבחון האם דברי הרופאים אמת או לא.

בשו"ת מהר"ם לובלין (סימן קיא) תירץ את שאלת הרא"ש, שהבדיקה נועדה לבחון האם דברי הרופאים אמת או לא. כלומר, שאכן איננו סומכים על הרופאים, וצריך לפרש שאילו היו הקליפות נימוחות היינו מכריעים שמדובר בדם שאיננו יודעים את מקורו ויש להחמיר שמדובר בדם נדות.

כפי שמעיר הסדרי טהרה (שם), גם אם נקבל את ההנחה העקרונית של מהר"ם לובלין שלא כדברי הרא"ש, כלומר, שמטרת הבדיקה הייתה לבחון האם דברי הרופאים אמת, אין הכרח לטעון שלעולם לא נסמוך על הרופאים, אלא שהדבר תלוי אם אפשר לברר או לא.

אם איננו סומכים על הרופאים, מדוע בכלל שאלו אותם? כך תמה החכם צבי (סימן מו) על הנחת מהר"ם לובלין. הסדרי טהרה מיישב שאלה זו לפי דעת הראב"ד (שער הפרישה) שכתב שהיכולת לתלות בדם יבש שאינו נימוח קיימת רק במקרה שיש מציאות כזאת של קליפות הנושרות מחמת מכה (ודלא כדעת הרז"ה שם). לכן, הוצרכו לרופאים שיאמרו שיש מצב כזה, אך בפועל לא סמכו עליהם לעצם ההנחה שקליפה כזאת היא בהכרח גלד של מכה ולא דם.

ממילא, מובן מה הוביל את הרא"ש להבין אחרת את הסיפור: הרא"ש עצמו (נדה פרק ג סימן ג) סובר כדעת הרז"ה, ולשיטה זו אכן צודק החכם צבי שאם לא סמכו על דברי הרופאים לא היה כל טעם לשאול את פיהם כלל.

עד עתה, אנו רואים שגדולי האחרונים התחבטו מהן המסקנות שניתן להעלות מתוך סוגיא זו. אך בדברי הראשונים, הרשב"א והרא"ש, אנו רואים שלמדו יותר בפשיטות שאכן מסוגיא זו יש ללמוד שאכן יש לסמוך על הרופאים באופן מלא.

עוד אנו מוצאים כך בדברי אחד מאחרוני הראשונים, רבינו המהרי"ק, שעסק בעניין הלכות חפיפה. חכמים הזהירו שלא לחפוף בחומרים שונים שעלולים לסבך את השיער ולגרום לחציצה. הטור, ביוורה דעה סימן קצט, כתב לאסור חפיפה ב"כל דברים שמסבכים את השיער". מבאר הבית יוסף, שאף שבגמרא הוזכרו דברים ספציפיים, דעת הטור שיש ללמוד מכך לשאר דברים. אמנם, הוא מביא על כך את דברי המהרי"ק (שו"ת שורש קני"ט), שהכריע שאין לנו אלא מה שאמרו חכמים בלבד, "ומתוך כך התיר לאשה שהוזהרה מפי הרופאים שלא תחוף ראשה במים, שיכולה לחוף ביין ולא חיישינן לסיבוכ... ומכל מקום נכון והגון הוא שמקודם שתבוא האשה לידי מעשה שתבדוק ותנסה לחוף ראשה ביין ותראה האם יסתבך או ישתבר או יתקשה השער ע"י רחיצת היין יותר ממה שרגיל לעשות ע"י רחיצת המים ואם תנסה שלשה פעמים ותרגיש ותראה שאין היין גורם אחד מכל אלו יותר מן המים אז תוכל לסמוך ולעשות מעשה. וגם נכון הוא שתשאל לאותם הרופאים שהזהירו על רחיצת ראשה במים האם טבע היין חם לסבך או לשבר או להקשות השער יותר מטבע המים החמים. ובכל מקום מצינו שסמכו חכמים על דברי הרופאים, לענין נדה (נדה כב, ב) וגם לענין חולה ביום הכיפורים (יומא פג, א), ומעשים בכל יום שאנו סומכים על דברי רופאים גוים להאכילם".

כלומר, דעת מהרי"ק שתוכל האשה לסמוך על הרופאים לגמרי בדבר שיש בו חשש איסור תורה, שהרי חציצה עלולה לפסול את הטבילה. מהרי"ק כותב נחרצות ש"בכל מקום מצינו שסמכו חכמים על דברי הרופאים", ומביא כמקור לכך גם את המעשה בקליפות האדומות.

משמעות דבריו היא שבדיקה אינה הכרחית בכדי לסמוך על דברי הרופאים, אף שההמלצה הקודמת שלו היא שהאישה תבחן בעצמה את הדברים.

לעיל הבאנו את דבריו של הרשב"א לענין רואה מחמת תשמיש. כעת נראה כיצד הלכה זו מוכרעת וננסה להבין הבדלים בין הלכה זו להלכות אחרות.

הרואה מחמת תשמיש היא אישה שיש לה חולי מסויים שמחמתו היא איננה מסוגלת לשמש מבלי שיצא מגופה דם נדות. מצב זה אוסר עליה לשמש עם בעלה, משום שאף אם היא טהורה, במהלך האישות היא תיטמא. יש בהלכה שלבים מפורטים לאישוש אבחנה זו, ובמרכזם חלוקה בין מי שכבר הוחזקה שלש פעמים לראות דם מחמת תשמיש, לבין מי שאירע לה כן אבל עדיין לא הוחזקה. על כך, ראו יורה דעה סימן קפז.

האם אישה הרואה מחמת תשמיש יכולה להתרפא? התשובה חיובית (נדה סו, א). אך האם ניתן לסמוך על דברי הרופאים שאומרים שבידם לרפאותה או שנתרפאה? כפי שראינו, דעת הרשב"א, שאינו מתייחס לשאלה האם הוחזקה כבר כרואה מחמת תשמיש או לא, שאכן ניתן לסמוך על הרופאים. כך גם דעת הריצב"א, מבעלי התוספות, אך בהסתייגויות חשובות. זה לשונו (כפי שהובאה בבית יוסף בסימן קפז):

"שאם אמר לה הרופא שנתרפאת - משמשת על סמך דיבורו, **אם הוא ישראל**, כדאמרינן בירושלמי (שבת פ"ו ה"ב) נאמן הרופא לומר קמיע זה מומחה וריפאתי בו שלש פעמים. אף על פי שיש לדחות דההוא איירי שידענו שריפא בו פעם ראשונה, מכל מקום דעתי נוטה להתיר בכל ענין. אבל אין בידי להתיר על פי דיבור גוי, אפילו ברופא מומחה לרבים, דלא מרע נפשיה, דקרינן בהו "אשר פיהם דבר שוא" (תהלים קמד ח). ומיהו אם תראה האשה שפסק דם וסתה וראייה שלה ע"י רפואות, וניכר שהועילו - נראה דיש לסמוך אף על הגוי, כי לדבר זה יש רפואה, כי ההיא (נדה סו, א) דהפילה חררת דם ואמר רבי נתרפאה זאת".

כלומר: ניתן לסמוך על דברי רופא יהודי, אך לא על רופא נכרי שאינו נאמן עלינו אפילו אם הוא מומחה ואין להניח שהוא מקפיד לדבר אמת מתוך חשש למוניטין שלו. עם זאת, אם יש אינדיקציות ניכרות שאכן היא התרפאה, ניתן לסמוך על דברי רופא נכרי.

מדוע הריצב"א טורח להביא ראיה לשיטתו מן הירושלמי ואינו מוכיח מן הגמרא בנדה? ייתכן מאוד שהוא סבר שמסוגיא זו אין ראיה, כי כאמור יש מקום לומר שחכמים הם שהצריכו בדיקה לוודא שהערכת הרופאים אמיתית, ולכן רק מן הירושלמי אפשר להוכיח כן. אך להלכה, אחרי שהוא מוכיח שכך הוא הדין, מסתבר לפרש בדברי הגמרא בנדה כאמור שניתן לסמוך על הרופאים, וכשיטת הרשב"א והרא"ש ומהרי"ק.

אמנם, דברי הריצב"א לא הוסכמו להלכה בכל מקרה. הטור הביא את דברי ספר התרומה (סימן קז), שכתב שצריך עיון האם ניתן להסתמך על הרופא גם במקום שהוחזקה כבר רואה מחמת תשמיש, או שרק כאשר לא הוחזקה עדיין ניתן לסמוך על הרופאים.

בשולחן ערוך (שם סעיף ח) פסק:

"אם תרצה להתרפאות, צריך שיהיה קודם שתתחזק. אבל לאחר שתתחזק, יש מסתפקים אם מותר לסמוך על הרפואה לשמש אח"כ. ויש מי שמתיר אם אמר לה רופא ישראל 'נתרפאת'. ואם תראה האשה שפסק דם וסתה וראייתה על ידי הרפואות, וניכר שהועילו, יש לסמוך אף על הגוי".

הש"ך במקום (ס"ק כח) מביא את דברי הב"ח, שהכריע שאם רופא זה עשה רפואה לאשה אחת קודם שהוחזקה ונתרפאה (=שלגבי זה הרי סומכים עליו לכל הדעות), כעת ניתן לסמוך עליו גם לגבי אחת שהוחזקה כבר.

הגר"א כותב שהדעת נוטה כדברי המקילים גם במי שהוחזקה כבר.

במאמרנו הבא, בעזרת השם, נפרט את הכרעת ההלכה בסוגיא זו של הרואה מחמת תשמיש, ונעבור לסוגיות אחרות לפני שנסכם את העמדות השונות בנידון הכללי של נאמנות הרופאים. בין היתר, נזדקק לשאלה מדוע בעצם לא לסמוך על הרופאים, והאם ענין זה שייך להלכות עדות.

לסיום הדברים, נביא רק דבר מרתק מפיו של רבינו החתם סופר. בתשובה (יורדה דעה סימן קעה), המכילה יסודות חשובים בהלכה זו, ונביאם בהמשך בעזרת השם, הוא עוסק בין היתר בשאלה מדוע כתב הב"ח שאם עשה הרופא רפואה לאישה אחת קודם שתתחזק ניתן יהיה לסמוך עליו, ולא כתב אופן פשוט יותר, ולכאורה גם מבוסס יותר, של רופא שריפא אישה נכרית שכבר הוחזקה בחולי זה?

בתשובתו כותב החתם סופר, שאי אפשר ללמוד ממצאים רפואיים ומדעיים ממחקר שמתבצע בגופם של נכרים, בכדי לדעת על גופם של יהודים. זהו יסוד שמשמעותו חשובה ביותר (וייתכן שנדון בה בהמשך, אף שהיא אינה קשורה לכללות הנידון) מהו המקור שלו לכך? הוא מביא את דברי הגמרא בשבת (פו, ב) העוסקת בכלל שלפיו שכבת זרע מסרחת במעי האישה לאחר שלשה ימים (לכך נפקא מינה חשובה לענייני טומאה), ותוהה האם יש להבדיל בענין זה בין גוף אישה יהודייה לבין גוף של נכרית, מאחר שייתכן הבדל ביניהם בעקבות כך שיהודייה מקפידה על שמירת תורה ומצוות, וה"דאגה" על המצוות מחממת את גופה, וכן ייתכן להיפך, שגופה של הנכרית חם יותר בעקבות שהיא אוכלת שקצים ורמשים, המחממים את הגוף. אם כן, מסיק החתם סופר, אנו רואים שתהליכים טבעיים עלולים

בית מדרש גבוה
להלכה ורפואה
BEIT MEDRASH GOVOHA FOR
MEDICAL HALACHA
ע"ש משפחת פולד הי"ד

פרשת תצוה תשפ"ב

הרב יוסי שפרונג - ראש בית המדרש

להיות שונים בין יהודים לנכרים! (מה יהיה הדין במחקרים שבוצעו בקרב יהודים שלצערנו אינם שומרי תורה ומצוות לאור דברים אלו? זאת נשאיר לעיון הקורא).